

وضعیت نگرش سیاسی- اجتماعی و سازگاری اجتماعی فرزندان جانبازان
*Soci- Political attitudes and Social Adjustment
among Wounded War's Children*

Mohammad Khodayarifard

Saeed Akbari Zardkhaneh

Mohsen Paknejad

Mariam Mahmudi

محمد خدایاری فرد*

سعید اکبری زردخانه**

محسن پاک‌نژاد***

مریم محمودی****

Abstract

One of basic components of mental health is social adjustment. Due to physical and psychological harms caused by war (i.e., Iran- Iraq) in people involved in the war (who are now heads of household), it is expected that their children faced with problems with social adjustment. The purpose of present study is to determine social adjustment amongst Iranian wounded wars' sons and daughters comparing to non-wounded wars counterparts. The research method of current study is correlation design. The study population includes girls and boys students from wounded wars and non- wounded wars families. They were studying in grade 1-3 of high schools in Tehran. The sample consists of 480 students selected through cluster sampling method. To collect data following instruments were used: questionnaire of social-political attitude and the section of social adaptation of California personality inventory. Results showed that social-political attitude amongst sons' wounded wars were higher than sons in non- wounded war group. It was not observed, however, the same difference between daughters' wounded wars and daughters' non - wounded wars. With regard to social adjustment it was found that there was a marginal difference between students in the two groups of the study. At the end, the consistency of this study with previous studies will be discussed and put forward some suggestions for offering counseling service to the offspring of wounded wars, especially nervous and chemical ones.

Keywords: social-political attitude, social adoption, wounded wars, social-economic status.

چکیده

از مؤلفه‌های اساسی سلامت روانی، سازگاری اجتماعی است. به دلیل تجربه چندین ساله جنگ توسط مردم در این ایران و وارد شدن صدمات روانی و جسمانی به برخی از افراد سرپرست خانواده، انتظار می‌رود این امر موجب بروز مشکلاتی در سازگاری اجتماعی فرزندان آنان شود. هدف مقاله حاضر، تعیین وضعیت سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز نسبت به دانش‌آموزان دیگر است. روش مطالعه از نوع توصیفی- همبستگی و جامعه آماری آن جمعیت دانش‌آموزان دختر و پسر خانواده‌های جانبازان و دیگر دانش‌آموزان سال‌های اول تا سوم دبیرستان شهر تهران است. نمونه آماری ۴۸۰ دانش‌آموز است که به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شد. ابزارهای مورد استفاده عبارتند از: پرسشنامه‌های نگرش سیاسی- اجتماعی و بخش سازگاری اجتماعی پرسشنامه شخصیتی کالیفرنیا. نتایج نشان داد که نگرش سیاسی- اجتماعی فقط با پذیرش معیارهای اجتماعی سازگاری همبستگی مثبت و معناداری داشت. هم‌چنین مشخص شد نگرش سیاسی- اجتماعی دختران و پسران دانش‌آموز فرزندان جانباز نسبت به دیگر دانش‌آموزان دختر و پسر عادی بالاتر است. در پایان هم‌سویی یافته‌ها با پژوهش‌های قبلی مورد بحث واقع شده و پیشنهادهایی به منظور ارائه خدمات مشاوره به فرزندان جانبازان به‌خصوص جانبازان با آسیب‌های اعصاب و شیمیایی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: نگرش سیاسی- اجتماعی، سازگاری اجتماعی، دانش‌آموز فرزندان جانباز، وضعیت اقتصادی- اجتماعی

email: Khodayar@ut.ac.ir

* عضو هیات علمی دانشگاه تهران

** دانشجوی دکتری سنجش و اندازه‌گیری، دانشگاه علامه طباطبائی

*** دانشجوی دکتری روانشناسی سلامت، دانشگاه تهران

**** دانشجوی دکتری روانشناسی کودکان استثنایی، دانشگاه علامه طباطبائی

Received: 11 Oct 2011 Accepted: 4 May 2012

دریافت: ۹۰/۷/۱۹ پذیرش: ۹۱/۲/۱۵

مقدمه

نقش تربیتی والدین یکی از مباحث مهم در قلمرو روانشناسی و علوم تربیتی می باشد، زیرا شخصیت و رفتار افراد هر چند در مراحل مختلف از عوامل متعددی تاثیر می پذیرد؛ اما نقش والدین از مبانی و موارد اولیه تاثیرگذاری محسوب می شود (رضوان خواه، ۱۳۸۸). خانواده یکی از عوامل موثر در رشد نوجوانان است (استنبرگ، ۲۰۰۱). خانواده به عنوان کوچکترین واحد اجتماعی اساس تشکیل جامعه و حفظ روابط انسانی را بر عهده دارد. پیوندهای درون خانواده‌ها مکان‌هایی برای شکل‌گیری الگوهای رفتاری نوجوانان است که آنان را در بسیاری از تصمیمات رفتاری و روابط اجتماعی راهنمایی می کند (علیوردی‌نیا و همکاران، ۱۳۸۷).

رفتار و سبک فرزندپروری والدین، نظارت و کنترل، کیفیت روابط خانوادگی، جو عاطفی یا تضادآمیز، نظام ارزشی و هنجاری خانواده، وضعیت اقتصادی و اجتماعی، زمان صرف شده والدین با نوجوانان و شاغل بودن یا نبودن مادران رفتارهای متعادل یا آسیب‌زای نوجوانان را تعیین می کنند. والدین با رفتار و سبک زندگی خود، ارزش‌های فرهنگی، خانوادگی و الگوهای زندگی اجتماعی را به فرزندان خود می آموزند. نظریه‌های یادگیری اجتماعی و اجتماعی شدن تاکید زیادی بر دخالت رفتارها و نگرش‌های خانوادگی در ایجاد مشکلات فرزندان دارند (زاده‌محمدی و احمدآبادی، ۱۳۸۸).

به طور کلی نمی‌توان در مورد سازگاری به ویژه سازگاری اجتماعی تعریفی واحد ارائه داد، چرا که سازگاری اجتماعی امری نسبی است و بایستی آن را متناسب با شرایط بومی و اجتماعی تعریف کرد (گرینبرگ و همکاران، ۱۹۹۲). سازگاری طیف گسترده‌ای دارد و جنبه‌های چون خانواده، همسالان و اجتماع را در بر می‌گیرد که در راس همه آنها سازگاری اجتماعی قرار دارد (تینتو، ۱۹۹۳). سادوک و سادوک (۲۰۰۳) به نقل از رحیم‌نیا و رسولیان، (۱۳۸۵) سازگاری را مفهومی عامی می‌دانند که همه راهبردهای اداره کردن موقعیت استرس‌زای زندگی اعم از تهدیدات واقعی و غیرواقعی را شامل می‌گردد. هرگاه تعادل جسمی و روانی فرد به گونه‌ای دچار اختلال شود که ناخوشایندی به وی دست دهد، برای ایجاد توازن نیازمند به کارگیری نیروهای درونی و حمایت خارجی است و در این صورت اگر در به کارگیری ساز و کارهای جدید موفق شود و مساله را به نفع خود حل کند، فرایند سازگاری ایجاد شده است. ابعاد سازگاری شامل سازگاری اجتماعی، عاطفی، جسمانی و اخلاقی است که در راس همه سازگاری اجتماعی قرار دارد به طوری که پیش درآمد رسیدن به سازگاری روانشناختی، اخلاقی و جسمانی، سازگار شدن از لحاظ اجتماعی است (فتحی، رضاپور و یاقوتی آذر، ۱۳۸۹).

در شکل‌گیری سازگاری اجتماعی عواملی چون شیوه‌های تربیتی، ارزش‌ها و اعتقادات حاکم بر فرد و جامعه، همسالان، خانواده و آموزش و پرورش موثر هستند (گلستانی، ۱۳۷۲). سازگاری اجتماعی با عوامل گوناگونی چون وراثت، محیط، خانواده، شیوه‌های تربیتی و هویت جنسی، عضویت گروهی و غیره ارتباط دارد (کاتا و همکاران، ۲۰۰۲). اهمیت خانواده در سازگاری اجتماعی فرزندان در پیشینه به میزان زیادی به آن اشاره شده است (هیتز، ۱۹۹۵). در یک بررسی مشخص شد که عوامل زیر با سازگاری اجتماعی ارتباط دارد:

۱. محرومیت‌های جسمانی ناشی از نقص عضو، تغذیه نادرست و بد، محرومیت از خواب و خستگی روانی، فرایندهای عاطفی آسیب‌زا و آسیب‌های مغزی.

وضعیت نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی فرزندان جانبازان

۲. عوامل روانی اجتماعی محیطی نظیر تغییرات سریع و مهم اجتماعی نظیر بیکاری، جنگ، بلایای طبیعی، از هم پاشیدگی کانون خانواده، فقر و اعتیاد.

۳. عوامل تربیتی نظیر الگوهای نادرست خانوادگی، فقدان رابطه مناسب والد- فرزند، طرد کردن فرزندان، حمایت افراطی، محرومیت‌های عاطفی، خودمختاری بیش از حد کودک، انتظارات و خواسته‌های غیرواقع‌گرایانه والدین و کمبود ارتباط

۴. ساختار خانوادگی ناسازگار در خانواده‌های بی‌کفایت، از هم‌پاشیده، ضداجتماعی و آسیب‌روانی اولیه و عدم ثبات عاطفی و روانی والدین بخصوص مادر

۵. فشارهای ناشی از زندگی جدید صنعتی مانند رقابت‌های ناسالم، تقاضاهای شغلی و تحصیلی و پیچیدگی‌های زندگی جدید

۶. عوامل ژنتیکی و ارثی نظیر اختلالات جسمی، روانی، و عاطفی ارثی که زمینه را برای رفتارهای بزهکارانه و ناسازگارانه اجتماعی فراهم می‌کنند (ایواتا و همکاران، ۲۰۰۰).

پژوهش نشان داده‌اند عوامل تربیتی بخصوص ساختار خانوادگی و چگونگی ارتباط اعضای خانواده به ویژه روابط والد- فرزند نقش مهمی را در سازگاری روانشناختی و اجتماعی افراد بر عهده دارد. به گونه‌ای که مطالعات بالینی نشان‌دهنده نقش مهم فقدان پدر در ایجاد مشکلات سازشی فرزندان است (سیمونز، ۱۹۹۹). گرین و پارکر (۱۹۹۹) دریافتند که کلیه پژوهش‌هایی که از نظر روش‌شناختی مناسب بودند، به طورمعناداری اثر زیان بار فقدان مطلق و نسبی پدر را بر فرزندانشان نشان می‌دهند. آنان مشاهده کردند که فقدان پدر در خانواده علاوه بر آثار زیان‌بار بر عملکردهای روانشناختی فرزندان، سازگاری شخصی و اجتماعی آنان را تحت تاثیر قرار می‌دهد. محمدی و رضائیان (۱۳۷۰) در مطالعه خود به این نتیجه دست یافتند که در گروه جانبازان اعصاب و روان، بیماری روانی و پیامدهای آن از قبیل بروز اختلال در روابط بین فردی در درون خانواده، بیکاری و از دست دادن شغل و در نتیجه افت اقتصادی - اجتماعی خانواده و سایر مسائل، بر نظام خانوادگی تأثیر می‌گذارد و آسیب‌پذیری و احتمال بروز مشکلات رفتاری در کودکان این خانواده‌ها را بالا می‌برد.

میزان و نوع معلولیت پدر و نیز خصوصیات فردی پدر، که به‌خصوص در مجروحان جنگی از نوع اعصاب و روان به‌وفور مشاهده شده، می‌تواند به تزلزل شخصیت نوجوان بیانجامد (جانسون، ۱۹۹۰). نوفلاح (۱۳۷۹) با بررسی میزان تنیدگی فرزندان جانبازان (اعصاب و روان و قطع عضو) پی‌برد که میزان تنیدگی در فرزندان جانبازان اعصاب و روان، در مقایسه با فرزندان جانبازان قطع عضو به‌طور معناداری بالاتر است که می‌توان آن را به عدم وجود ثبات در رفتار پدر و جو خانوادگی در این خانواده‌ها نسبت داد. از دیگر نتایج این پژوهش: الف) میزان تنیدگی فرزندان جانبازان اعصاب و روان و فرزندان جانبازان قطع عضو در حوزه‌های دیگر مثل حوزه‌های تحصیلی، خانوادگی، فردی و اقتصادی از همسالان فرزندان غیرجانباز به‌طورمعناداری بالاتر است. هم‌چنین، ب) بین میزان تنیدگی در حوزه‌های پنج‌گانه پیش‌گفته در فرزندان جانبازان اعصاب و روان و قطع عضو با جنسیت آنها رابطه وجود دارد و در مجموع میزان احساس تنیدگی دختران جانبازان در مقایسه با پسران جانبازان بیشتر است. ویسمه (۱۳۷۹) نیز در مطالعه‌ای دریافت که میزان افسردگی دانش‌آموزان پسر جانبازان دارای نقص بینایی از دانش‌آموزان پسر جانبازان

ترکش خورده به‌طور معناداری بالاتر بود. هم‌چنین بین افسردگی پسران جانبازان دارای نقص بینایی با افسردگی پسران جانبازان ترکش خورده، اعصاب و روان و شیمیایی تفاوت محسوسی دیده شد و این میزان در فرزندان جانباز اعصاب و روان بالاتر بوده است.

سازگاری اجتماعی افراد علاوه بر سازگاری با خانواده، همسالان، محیط‌های آموزشی و شغلی، با نهادها و سازمان‌های موجود در جامعه نیز در ارتباط است. بدین معنی که از یک سو، افراد با پذیرش معیارهای اجتماعی، از آنها به‌عنوان رهنمودهای تنظیم رفتار خود استفاده می‌کنند. بنابراین موضع‌گیری و گرایش‌های افراد نسبت به نظام و عناصر آن به‌عنوان نگرش سیاسی- اجتماعی، از عوامل مرتبط با سازگاری اجتماعی است. از سوی دیگر، مراحل تحولی و در کل سن فرد از عوامل تأثیرگذار در نگرش اجتماعی- سیاسی است.

به دلیل آن که دوره نوجوانی، دوره رشد و توسعه تعهد است و تعهد به‌عنوان سنگ زیربنای هویت^۲، استعداد نوجوان را برای درک و پیروی از قوانین و مقررات سنتی، اخلاقی و ایدئولوژیک یک جامعه نشان می‌دهد (سادوک و سادوک، ۲۰۰۳). بنابراین نوع نگرش سیاسی- اجتماعی نوجوان نیز مؤلفه‌ای تأثیرگذار در سازگاری اجتماعی نوجوان تلقی می‌شود. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که نگرش سیاسی- اجتماعی از جمله عوامل پیش‌بینی‌کننده سازگاری اجتماعی است (توماس و کراور، ۱۹۹۰). خدایاری فرد و همکاران (۱۳۷۹) نیز نشان دادند بین سازگاری اجتماعی و نگرش سیاسی- اجتماعی در دانشجویان رابطه قوی وجود دارد. بوباک (۲۰۰۴) مطالعه‌ای جهت بررسی ارتباط بین عوامل اجتماعی- اقتصادی و نگرش سیاسی (احساس کنترل روی رویدادهای زندگی) با احساس سلامت نوجوان انجام داد. یافته‌های این پژوهش نشان داد نگرش سیاسی هم با احساس سلامت جسمانی و هم سلامت روانی ارتباط دارد. به نظر چانگ (۱۹۹۴) نیز تحمل^۳ یکی از مؤلفه‌های نگرش اجتماعی- سیاسی است و دربرگیرنده توانایی کنارآمدن با گروه‌ها، عقاید و فعالیت‌هایی است که فرد با آن موافق نیست یا از آن می‌ترسد؛ که در نتیجه منجر به سازگاری با اجتماع می‌گردد. به اعتقاد وی فرآیندی که در آن مردم با تغییرات زندگی سازگاری می‌کنند، نقش کلیدی در توسعه و افزایش تحمل آنان دارد.

با عنایت بر این که ایران به مدت چندین سال درگیر جنگ بوده و یکی از تبعات آن، واردشدن صدمات روانی و جسمانی به بعضی از افراد و خانواده‌های آنان به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بوده است؛ نیاز است برای جلوگیری از واردشدن صدمات بیشتر به این قشر، برنامه‌هایی درمانی یا پیشگیرانه برای آنان تدوین شود. این برنامه‌ها هم نیازمند کسب اطلاعاتی در این خصوص از این قشر است. در این راستا پژوهش حاضر در صدد بررسی رابطه دو مؤلفه نوع جانبازی پدر و نگرش سیاسی- اجتماعی و سازگاری اجتماعی فرزندان ایشان است. به عبارت واضح‌تر پژوهش حاضر در صدد پاسخگویی به سؤال‌های پژوهش زیر است: (۱) آیا تفاوتی بین نگرش اجتماعی- سیاسی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان فرزند جانباز و غیرجانباز وجود دارد؟ (۲) آیا نوع جانبازی پدر با مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان فرزند جانباز مرتبط است؟ (۳) آیا میزان درصد جانبازی پدر با سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان فرزند جانباز رابطه دارد؟

1. *fidelity*
2. *identity*
3. *tolerance*

روش

طرح تحقیق پژوهش حاضر از نظر هدف جزو مطالعات بنیادی^۱ و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها از نوع توصیفی - همبستگی است (سرمد، ۱۳۷۶). جامعه آماری مورد مطالعه، دانش‌آموزان دختر و پسر فرزندان جانباز و غیرجانباز سال‌های اول، دوم و سوم دبیرستان‌های شهر تهران بودند. نمونه آماری پژوهش حاضر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای^۲ انتخاب شد. بدین صورت که در مرحله اول، از بین مناطق ۱۹ گانه آموزش و پرورش تهران (به‌عنوان خوشه‌های اولیه^۳)، پنج منطقه به‌طور تصادفی انتخاب شد. این انتخاب طوری صورت گرفت که از هر یک از نواحی جغرافیایی شمال، جنوب، مرکز، غرب و شرق تهران یک منطقه آموزش و پرورش در نمونه حضور داشته باشد. در مرحله دوم، از بین مدارس شاهد و ایثارگر مناطق انتخاب شده که دانش‌آموزان فرزندان جانباز در آن به تحصیل مشغول بودند؛ یک مدرسه و از بین مدارس عادی همان منطقه یک مدرسه عادی به تصادف انتخاب شد. در مرحله سوم، از مدارس شاهد و ایثارگر، ۸۰ دانش‌آموز فرزندان جانباز (۴۰ دختر و ۴۰ پسر) از هر یک از مقاطع تحصیلی و ۸۰ دانش‌آموز فرزندان غیرجانباز (۴۰ دختر و ۴۰ پسر) نیز به‌طور تصادفی از مدارس عادی، جهت حضور در نمونه انتخاب شد. بنابراین در مجموع، ۲۴۰ دانش‌آموز از خانواده‌های غیرجانباز (۲۰ نفر پسر و ۱۲۰ نفر دختر) و ۲۴۰ دانش‌آموز از فرزندان جانباز (۱۲۰ نفر پسر و ۱۲۰ نفر دختر) که در مدارس شاهد و ایثارگر این مناطق مشغول به تحصیل بودند، انتخاب و مورد آزمون قرار گرفت. بنابراین در کل ۴۸۰ نفر عضو وارد گروه نمونه مورد مطالعه شد. ذکر این نکته ضروری است که در هر منطقه آموزشی، یک مدرسه شاهد و ایثارگر دخترانه و یک مدرسه شاهد و ایثارگر پسرانه وجود داشت که پژوهشگران ناگزیر شدند که تقریباً کلیه دانش‌آموزان فرزندان جانباز را در این مدارس مورد آزمون قرار دهند.

ابزارها

پرسشنامه جمعیت‌شناختی: این پرسشنامه شامل اطلاعاتی در مورد جنسیت، پایه تحصیلی دانش‌آموز و تحصیلات والدین بود. هم‌چنین در پرسشنامه‌های فرزندان جانبازان دو سؤال اضافی در مورد درصد جانبازی پدر و نوع جانبازی پدر در چهار دسته: ۱) آسیب‌های اعصاب و روان، شیمیایی و موج‌زدگی؛ ۲) نقص عضو و ضایعات نخاعی؛ ۳) نقص بینایی؛ ۴) آسیب ترکش طرح شده بود (اداره کل پذیرش و همیاری بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، ۱۳۷۱ به نقل از نوفلاح، ۱۳۷۹).

آزمون شخصیت کالیفرنیا: این آزمون سازگاری فردی و اجتماعی را اندازه‌گیری می‌کند که توسط تورپ، کلارک و تیگز (۱۹۳۹) برای اولین بار منتشر شد و در سال ۱۹۵۳ مورد بازنگری قرار گرفت. در این پژوهش بخش سازگاری اجتماعی - ۹۰ سؤالی - نسخه دبیرستانی مورد استفاده قرار گرفته است. این بخش از آزمون دارای شش

1. basic studies
2. multi-stage cluster sampling
3. primary clusters
4. California Test of Personality (CTP)

خرده مقیاس^۱ است معیارهای اجتماعی^۲، مهارت‌های اجتماعی، گرایش‌های ضداجتماعی^۳، روابط خانوادگی^۴، روابط مدرسه‌ای^۵، روابط اجتماعی^۶. پاسخگویی به این آزمون به صورت بلی و خیر است که براساس کلید آزمون، به پاسخ‌های صحیح نمره یک و پاسخ‌های غلط نمره صفر تعلق می‌گیرد. از حاصل جمع نمرات شش خرده‌مقیاس، نمره کل سازگاری اجتماعی به دست می‌آید. ضریب اعتبار دونیمه کردن^۷ آزمون برای خرده مقیاس‌های آن از ۰/۸۷ تا ۰/۹۰ گزارش شده است.

مقیاس نگرش سیاسی- اجتماعی: این مقیاس محقق ساخته دارای ۳۱ آیتم است که میزان علاقه‌مندی فرد به مباحث سیاسی- اجتماعی و نیز آمادگی فرد نسبت به مشارکت در فعالیت‌های سیاسی- اجتماعی و نگرش وی نسبت به آنها مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. از جمله این آیتم‌ها می‌توان به این عبارت "نظام جمهوری اسلامی ایران نسبت به خواسته‌های مردم از جمله جوانان توجه دارد" یا این که "شرکت در راهپیمایی‌ها نشان‌دهنده رشد سیاسی- اجتماعی مردم است." اشاره کرد. پاسخگویی به آیتم‌ها به صورت لیکرت پنج درجه‌ای " کاملاً مخالفم (۱)، مخالفم (۲)، نظری ندارم (۳)، موافقم (۴) و کاملاً موافقم (۵)" انجام می‌گیرد. روایی مقیاس براساس روایی محتوایی^۸ و نیز روایی صوری^۹ به وسیله پنج نفر از متخصصان روانسنجی و روانشناسی مورد تأیید قرار گرفته است. ضریب اعتبار تنصیف کل مقیاس ۰/۸۳ و ضریب همسانی درونی آن ۰/۸۷ به دست آمد.

شیوه اجرا

برگ اول پرسشنامه‌ها شامل یک مقدمه برای بیان هدف پژوهش بود که در آن ذکر شده بود. هدف از اجرای پژوهش، بررسی مسائل مربوط به امور تحصیلی و خانوادگی نوجوانان معرفی شد. سپس ضمن معرفی کلی پرسشنامه، سوالاتی در مورد اطلاعات فردی و خانوادگی در آن گنجانده شده بود. جمع‌آوری داده‌ها بدین صورت بود که ابتدا دانش‌آموزان انتخاب شده از هر مدرسه در یک کلاس جمع شدند. سپس به صورت گروهی هدف از اجرای این آزمون‌ها برای دانش‌آموزان توضیح داده شد و بعد از مهیا نمودن مقدمات و ارائه دستورالعمل‌های لازم به منظور تکمیل پرسشنامه‌ها، از دانش‌آموزان خواسته می‌شد که در ابتدا به پرسشنامه رفتار اجتماعی پاسخ دهند و بعد از آن به پرسشنامه نگرش اعتقادی جواب دهند. متوسط زمان لازم برای پاسخگویی به دو آزمون حدود ۴۰ دقیقه بود.

1. subtest
2. social standards
3. anti - social tendencies
4. family relations
5. school relations
6. community relations
7. split-halves
8. content validity
9. face validity

یافته‌ها

مقایسه نگرش اجتماعی - سیاسی گروه دانش آموزان فرزند جانباز نسبت به فرزند غیرجانباز در جدول ۱ نشان می‌دهد که نگرش سیاسی - اجتماعی دانش آموزان پسر فرزند جانباز به لحاظ آماری با دانش آموزان پسر فرزند غیرجانباز تفاوت معناداری دارد؛ ولی در بین دو گروه دانش آموزان دختر جانباز و غیرجانباز چنین تفاوتی به چشم نمی‌خورد. به عبارت دیگر دختران فرزند جانباز از لحاظ نگرش اجتماعی - سیاسی با دختران همسالان فرزند غیرجانباز در یک سطح هستند؛ ولی پسران فرزند جانباز از این حیث بالاتر از همسالان پسر فرزند غیرجانباز قرار دارند.

جدول ۱. نتایج مقایسه نمره کل نگرش اجتماعی - سیاسی گروه‌های دختران و پسران جانباز و غیرجانباز

گروه	گروه	میانگین	انحراف استاندارد	درجات آزادی	ارزش f
پسران	جانباز	۷۲/۴	۱۳/۷	۳۳۸	۵/۲۶*
	غیرجانباز	۶۰/۴	۲۰/۸۶		
دختران	جانباز	۷۱/۸	۱۷/۱	۳۳۸	۱
	غیرجانباز	۶۹/۶۸	۱۵/۷۴		

* $p < 0.01$

آنچه از جدول ۲ - حاصل از مقایسه خرده مقیاس‌های سازگاری اجتماعی - پیداست میانگین گروه دانش آموزان فرزند جانباز (دختر و پسر) با دانش آموزان فرزند غیرجانباز (دختر و پسر) فقط در خرده مقیاس معیارهای اجتماعی آزمون سازگاری اجتماعی با هم تفاوت دارند و در پنج میانگین خرده مقیاس‌های دیگر و نمره کلی این آزمون تفاوتی وجود ندارد. تفاوت در میانگین خرده آزمون معیارهای اجتماعی به معنای آن است که دانش آموزان فرزند جانباز در مقایسه با دانش آموزان فرزند غیرجانباز معیارها و ملاک‌های قابل قبول جامعه خود را پذیرفته و آنها را به درستی درک نموده‌اند.

جدول ۲. نتایج مقایسه نمرات خرده مقیاس‌های سازگاری اجتماعی گروه‌های فرزندان جانباز و غیرجانباز

خرده مقیاس	گروه	میانگین	انحراف استاندارد	درجات آزادی	ارزش f
معیارهای اجتماعی	جانباز	۱۳/۳۷	۱/۶۹	۳۳۸	۳*
	غیرجانباز	۱۲/۷۷	۲/۲۵		
مهارت‌های اجتماعی	جانباز	۹/۴۰	۲/۶۱	۳۳۸	۰/۴۲
	غیرجانباز	۹/۲۶	۲/۵۴		
کرایش‌های ضداجتماعی	جانباز	۹/۳۷	۱/۶۹	۳۳۸	-۰/۴۸
	غیرجانباز	۹/۴۸	۱/۸۶		
روابط خانوادگی	جانباز	۹/۳۶	۲/۷۱	۳۳۸	۱/۸۷
	غیرجانباز	۸/۶۵	۳/۱۸		
روابط مدرسه‌ای	جانباز	۸/۵۶	۲/۲۸	۳۳۸	۰/۳۱
	غیرجانباز	۸/۴۷	۲/۲۵		
روابط اجتماعی	جانباز	۸/۵۸	۲/۵	۳۳۸	۲/۱
	غیرجانباز	۷/۹۱	۲/۶۱		

* $p < 0.05$

در گام دوم برای پاسخگویی به این سوال که آیا جانباز بودن و یا نبودن پدر بر نگرش فرزندان دختر و پسر اثرهای متفاوت دارد یا نه؟ از تحلیل واریانس دو عاملی اثر گروه (جانباز و غیرجانباز) و جنسیت (دختر و پسر) استفاده شد (جدول ۳).

جدول ۳. آزمون تحلیل واریانس دو عاملی نگرش اجتماعی - سیاسی دانش‌آموزان

بر اساس گروه و جنسیت			
منابع تغییر	مجموع مجزورات	درجات آزادی	ارزش آماره F
گروه	۵۱۳۵/۱۹	۱	۱۷/۸۶*
جنسیت	۱۸۹۷/۷۹	۱	۶/۶*
گروه * جنسیت	۲۴۷۰/۸۳	۱	۸/۵۹*

* $p < 0.01$

یافته‌های جدول ۳ نشان می‌دهد بین نگرش اجتماعی-سیاسی دانش‌آموزان فرزند جانبازان و غیرجانبازان تفاوت معناداری ($F = 17.86$ و $p < 0.01$) وجود دارد؛ به طوری که میانگین نگرش اجتماعی و سیاسی فرزندان جانبازان (۷۲/۱۳) بالاتر از نگرش اجتماعی و سیاسی فرزندان غیرجانبازان (۶۵/۴۹) است. همچنین اثر جنسیت در نگرش سیاسی - اجتماعی ($F = 6.6$ و $p < 0.01$) معنادار است. این یافته نیز بدین معنا است که دانش‌آموزان دختر دارای نگرش سیاسی-اجتماعی بالاتری نسبت به دانش‌آموزان پسر هستند. معناداری اثر تعاملی گروه و جنسیت در نگرش سیاسی - اجتماعی دانش‌آموزان نیز ($F = 8.59$ و $p < 0.01$) نیز به این معناست که جانباز بودن و نبودن پدر اثرهای متفاوتی بر نگرش اجتماعی-سیاسی دخترها و پسرها دارد. در گام سوم برای یافتن پاسخ این سوال که آیا نوع جانبازی پدر می‌تواند سازگاری اجتماعی فرزندان را تحت تاثیر قرار دهد یا نه؛ از تحلیل واریانس چندمتغیری^۱ استفاده شد. نتایج نشان داد نیمرخ سازگاری اجتماعی فرزندان جانبازان دارای جانبازی‌های آسیب اعصاب و موج‌زدگی، نقص عضو و ضایعات نخاعی، نقص بینایی و آسیب ترکش هستند به لحاظ آماری معنادار است ($p < 0.01$, $F = 468$, $df = (18, 468)$, $W = 0.79$). بررسی نتایج آزمون بین آزمودنی‌ها^۲ نشان داد این گروه از فرزندان تنها در زمینه‌های روابط خانوادگی ($F = 5.4$ و $p < 0.001$) و روابط مدرسه‌ای ($F = 3.6$ و $p < 0.05$) از هم متفاوت هستند (جدول ۴).

جدول ۴. نتایج آزمون بین آزمودنی‌های خرده‌مقیاس‌های سازگاری اجتماعی بر اساس نوع جانبازی

متغیرهای وابسته	مجموع مجزورات	درجات آزادی	ارزش F	سطح معناداری
میارهای اجتماعی	۱۱/۱۱	۳	۱/۳۴	۰/۲
مهارت‌های اجتماعی	۲۹/۷۹	۳	۲/۳۹	۰/۰۷
گرایش‌های ضداجتماعی	۲۰/۸۱	۳	۲/۳۲	۰/۰۷
روابط خانوادگی	۱۰۵/۷۵	۳	۵/۴۰	۰/۰۰۱**
روابط مدرسه‌ای	۶۰/۴	۳	۳/۶۰	۰/۰۵*
روابط اجتماعی	۱۸/۱	۳	۱/۰۷	۰/۳

* $p < 0.05$ و ** $p < 0.001$

1. Multivariate Analysis of Variance (MANOVA)
2. between subject effect

بررسی آزمون تعقیبی نشان داد بین سازگاری اجتماعی در زمینه روابط خانوادگی دانش‌آموزان با پدر جانباز اعصاب و موج‌زدگی و جانباز از ناحیه آسیب‌های ترکش تفاوت معناداری وجود دارد. به‌صورتی که سازگاری روابط خانوادگی دانش‌آموزان با پدر آسیب‌دیده از ناحیه ترکش (۹/۹۳) بالاتر از سازگاری خانوادگی دانش‌آموزان با پدر آسیب‌دیده اعصاب و موج‌زده (۸/۰۷) و نقص عضو و ضایعات نخاعی (۹/۱۴) است. همچنین بین سازگاری مدرسه‌ای دانش‌آموزان دارای پدر جانباز اعصاب و موج‌زدگی با دانش‌آموزان دارای پدر جانباز صدمه‌دیده از اصابت ترکش و نقص عضو تفاوت معناداری دیده شد. به‌صورتی که سازگاری مدرسه‌ای دانش‌آموزان دارای پدر با جانبازی نوع نقص عضو (۸/۶) و آسیب ترکش (۸/۹) بالاتر از دانش‌آموزان دارای پدر جانباز اعصاب و موج‌زدگی بود. (۷/۴)

نتایج حاصل از بررسی رابطه درصد جانبازی پدر با سازگاری اجتماعی فرزندان نیز نشان داد که بین از بین مولفه‌ها رابطه درصد جانبازی پدر با مولفه معیارهای اجتماعی دارای همبستگی مثبت و معنادار ($p < 0.05$ و $r = 0.14$) و با گرایش‌های ضداجتماعی ($p < 0.05$ و $r = -0.17$) و روابط خانوادگی ($p < 0.01$ و $r = -0.24$) و نمره کلی سازگاری اجتماعی ($p < 0.01$ و $r = -0.27$) همبستگی منفی و معناداری است. این در حالی است با دیگر مولفه‌ها روابط معنادار نبود. این یافته‌ها بدین معنا است که با افزایش درصد جانبازی پدران، سازگاری در زمینه‌های گرایش ضداجتماعی، روابط خانوادگی و سازگاری کلی کاهش می‌یابد؛ و این در حالی است که پذیرش معیارهای اجتماعی افزایش نشان می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

مقاله حاضر به بررسی ارتباط وضعیت فردی جانبازان با نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز شهر تهران پرداخته است. یافته‌های پژوهش آشکار کرد که نگرش سیاسی - اجتماعی فرزندان جانبازان به‌طور چشمگیری بالاتر از فرزندان والدین غیرجانباز است. دانش‌آموزان دختر نگرش سیاسی - اجتماعی بالاتری نسبت به دانش‌آموزان پسر دارند و در مجموع نگرش سیاسی - اجتماعی فرزندان پسر جانبازان از فرزندان پسر غیرجانباز بالاتر است و نگرش سیاسی - اجتماعی فرزندان دختر جانباز نیز نسبت به فرزندان دختر والدین غیرجانباز بالاتر است. این یافته‌ها همسو با یافته‌های گلستانی (۱۳۷۲)، کاتا و همکاران (۲۰۰۲)، هیتر (۱۹۹۵) و ایواتا و همکاران (۲۰۰۰) است. همگی این پژوهش‌ها نشانگر اهمیت ویژه خانواده و جو حاکم بر آن در پیدایش نگرش‌ها و سازگاری هستند. این امر را شاید چنین بتوان تبیین کرد که اکثر این دانش‌آموزان در کنار کسانی زندگی می‌کنند که دارای حساسیت ویژه به موضوعات سیاسی - اجتماعی داشته و آنها را دنبال می‌کنند. این دانش‌آموزان به طریق یادگیری مشاهده‌ای نسبت به این امور حساسیت بیشتری داشته و نسبت به آنها دارای نظر و رای هستند.

نوع جانبازی پدر نیز با سازگاری اجتماعی در زمینه‌های روابط خانوادگی و روابط مدرسه‌ای مرتبط است؛ به‌صورتی که سازگاری اجتماعی در روابط خانوادگی و روابط مدرسه فرزندان با پدر جانباز از آسیب‌دیدگی اعصاب و موج‌زدگی ضعیف‌تر از سایر نوع جانباز بود. یافته‌های این پژوهش با یافته‌های مطالعات نوفلاح (۱۳۷۹) و ویسمه (۱۳۷۹) همسو می‌باشد. در این مطالعات نیز فرزندان جانبازان اعصاب و روان از تنیدگی روانی و افسردگی بیشتر نسبت به سایر انواع جانبازی رنج می‌برند. یافته‌های پژوهش حاضر که ضعیف‌بودن سازگاری اجتماعی فرزندان

جانباز اعصاب و روان در محیط خانواده و مدرسه را نشان می‌دهد؛ بیانگر آن است که مشاوران بایست فرزندان این دسته از جانبازان را تحت پوشش‌های حمایتی بیشتری قرار دهند و آنها را برای سازگاری با درخواست‌های مدرسه یاری دهند. هم‌چنین در محیط خانواده نیز این دسته از فرزندان نیاز به توجه ویژه دارند و لازم است جانبازان اعصاب و روان در این زمینه آگاهی‌های لازم را دریافت دارند و خود نیز تحت پوشش مراکز مشاوره و روان‌درمانی قرار گیرند. هم‌چنین می‌توان مادران را تحت پوشش آموزش‌های لازم قرار داد و آنها را در زمینه یاری‌رسانی به فرزندان توانمند ساخت.

منابع

- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۷۶). روش تحقیق در علوم رفتاری. تهران: انتشارات آگاه.
- خدایاری فرد، محمد (۱۳۷۹). تهیه مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف. طرح پژوهش زیر نظر دانشگاه تهران. دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.
- رحیم‌نیا، محسن و رسولیان، مریم (۱۳۸۵). مقایسه مکانیسم‌های سازگاری نوجوانان کانون اصلاح و تربیت تهران و نوجوانان دبیرستانی، مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران. ۱۲ (۱)، ۴۴، ۳۹-۳۵.
- رضوان خواه، مهناز (۱۳۸۸). رابطه مفهوم خود، ساختار خانواده و نگرش به عملکردهای تربیتی والدین در نوجوان. مطالعات تربیتی و روانشناسی، ۳، ۱۰، ۱۹۶-۱۷۷.
- علی‌وردی‌نیا، اکبر، شارع پور، محمود و ورمزیار، مهدی (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی خانواده و بزهکاری. پژوهش زنان، دوره ۶ شماره ۲، ۱۳۲-۱۰۷.
- فتحی، آیت اله؛ رضایپور، یوسف و یاقوتی آذر، شهرام (۱۳۸۹). فصل‌نامه مطالعات امنیت اجتماعی. ۲ (۱).
- گلستانی، سیدهاشم (۱۳۷۲). بزهکاری در نوجوانان و جوانان، خلاصه مقالات سمینار مسائل نوجوانان و جوانان، دانشگاه آزاد خوراسگان.
- محمدی، محمدرضا و رضائیان، حمید (۱۳۷۰). بررسی مشکلات رفتاری فرزندان جانبازان و شهدا در مدارس. مجموعه مقالات دومین سمپوزیوم جایگاه تربیت در آموزش و پرورش دوره ابتدایی. تهران: انتشارات تربیت.
- نوفلاح، احمد (۱۳۶۸). بررسی رابطه میزان استرس فرزندان جانبازان با نوع جانبازی پدرانشان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- ویسمه، علی‌اکبر. (۱۳۷۹). بررسی رابطه میزان افسردگی فرزندان جانبازان با نوع جانبازی و نحوه ارتباط با پدرانشان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.

Reference

- Bobak, M. (2004). Life span and disability: a cross sectional comparison of Russian and Swedish community based data. *BMJ* 2004, 329-767**
- Chong, D. (1994) Tolerance and Social adjustment to new norms and practices. *Political Behavior*, Vol 16(1)**
- Green, L. B. & Parker, H. J. (1999). Parental Influence upon Adolescents Occupational Choice. *Journal of Counseling Psychology*. 12, 28-39**
- Hieather, M. (1995). The effects of self-esteem on education. *Missouri Western state college*: 126-129**

- Iwata, J. N., Noboru, K., Higuchi, M., & Hiana, R. J. (2000). Response of Japanese and American Students to the Anxiety and Social Skills Questionair. Journal of Personality Assessment. 74 (1), 48-62*
- Kata, J., & Joiner, E. (2002). Membership in a devalued social group and emotional well-being: developing a model of personal self esteem. Collective self esteem and group socialization sex roles: Journal of psychological Research, 12, 43-48*
- Sadock, B. J. & Sadock, V. A. (2003). Kaplan and Sadock synopsis of psychiatry: behavioral science, clinical psychiatry, 9th. Philadelphia: Lippincott Williams & Whlking*
- Simons, L. J. (1999). Basic Research Method in Social Science. New York: Randomhouse Press*
- Steinberg, L. (2001). We know some things: parent-adolescent relationships in retrospect and prospect. Journal of research on adolescence, 11, 1, 1-19*
- Thomas, D. L. & Craver, C. (1990). Religion and Adolescent Social Competence. Developing Social Competency in Adolescence. Advances in adolescent development. Thomas, T. P., Carver, D. L., Gullotta, G. R. & Montemaryor, R. (Eds.), 3, 195-219*
- Tinto, V. (1993). Leaving college: Rethinking the cause and cures of student attrition. Chicago university of Chicago press.*